

III. YÜZYILDA TRABZON'A SALDIRAN BORANLAR KİMLERDİR?

Osman KARATAY*

ÖZET

Gotlarla ittifak halinde Trabzon çevresine yaptıkları akınlardan, III. yy'da Karadeniz'in kuzeydoğu sahillerinde Boran adlı bir kavmin bulunduğunu anlıyoruz. Hakkında ayrıntı bulunmayan bu kavim, ancak bölgede daha sonraki aynı veya benzer isimli topluluklarla ilişkilendirilerek incelenebilir. Hem Batı bozkırlarında Kıpçak dünyası içinde, hem Oğuzlar arasında, hem de Moğol birliğinde bu isim etnik bir birim olarak geçmektedir. Trabzon'a saldıran Boranları bu sonrakilere bağlamak için haklı tarihi sebepler vardır. Muhtemelen İdil boylarının eski halklarından olan bu Türk topluluğu, Kıpçak yayılması ve daha sonra Cengizli istilaları sırasında yaşanan etnik süreçlere dahil olmuş ve Avrasya'nın çeşitli yerlerine dağılmış gözüküyor.

Anahtar Kelimeler: Boran, Baran, Barın, Kıpçaklar, Moğollar, Doğu Avrupa Türkleri.

Burada, daha önce iki yerde kısaca temas etmiş olduğum bir konuyu açmak istiyorum.¹ Milat'tan sonraki dönemde Batı Bozkırları'nda yaşayan halklarla ilgili genel, yaygın ve maalesef yanlış kanaatlere kapılmayarak, bu halklardan birisi olan Boranların İranî asıllı olduğu iddiasına peşinen itiraz ettik. Daha sonraki araştırmalarımız hem bunların İranî olmadığını gayet

---

* Dr. Osman Karatay, Karadeniz Araştırmaları Merkezi (KaraM), ÇORUM.

¹ Osman Karatay, *Hırvat Ulusunun Oluşumu. Erken Ortaçağ'da Türk-Hırvat İlişkileri*, Ankara, 2000, s.85-86; Doğu Avrupa Türk Tarihinin Anahatları. Altın Orda Öncesi Dönem” *Karadeniz Araştırmaları*, S.3 (Güz 2004), s.9-10.

açık gösterdi, hem de o zaman ve zemin içinde Türklük aramanın gayet mantıklı olacağı noktasına ulaştık.

Erken dönem Boranlar hakkında haliyle fazla bilgimiz yoktur. İlk ve orta çağlar Avrasya'sının örneği çok görülen yakamozvari halkları sınıfına girerler. Ara sıra belirip, aynı coğrafyada ama başka bir bölgede tekrar ortaya çıkmak üzere kaybolurlar. Bunların II. ve III. yy'lerde Karadeniz'in kuzeydoğu köşesindeki düzlüklerde bulduklarını anlıyoruz. Esas ses getiren faaliyetleri ise, Zosimus'ta geçtiği şekliyle, 257'de Ostrogotlarla bir olup, denizden gelerek Trabzon ve çevresine akın yapmaları olmuştur.² Buradaki esas konumuz olmadığı için, dönemin Karadeniz dünyasındaki siyasi olaylarına temas etmeyeceğiz.

Vurgulamamız gereken şey, kuzeyden Batı Bozkırlarına çok güçlü olarak gelen ve neredeyse tüm Doğu Avrupa'yı kaplayan bir imparatorluk kuran Gotların onları müttefik olarak yanlarına almaları, en azından faaliyetlerinden haber veren yegâne kaynakta isimlerinin bir arada ve denk olarak zikredilmesidir. Bu bize Boranların, en azından o dönem için, herhangi bir etnik birim değil, göz ardı edilemeyecek bir halk olduğunu gösterir. Zaten 3000 yılın jeokültürünün gösterdiği üzere, Anadolu Karadeniz üzerinden çok fazla etkin tehdit almamıştır. Dolayısıyla buradan tehlide ve hele istilaya maruz kaldığı zaman durum ciddi demektir. Ayrıca da zaten tarihte, hele kaynakların oldukça sığ ve sınırlı bilgi verdiği bir bölgede ve zamanda, hiçbir veriyi göz ardı etme imkânımız yoktur.

Doğu Slavlığının yeknesak bir etnik yapı oluşturarak Doğu Avrupa'ya hâkim olacağı ve nihayetinde güçlü bir devlet ile Asya'nın tüm kuzey ve ortasına hükmedeceği zamana kadar, Karadeniz'in kuzeyindeki hilal Asya'dan sürekli göç almıştır. Ancak bu göçler kalıcı ve büyük etnik bloklar oluşturamamıştır. Dolayısıyla bölge bir etnoslar mezarlığı haline gelmiştir. Eski kavimlerden hangilerinin günümüzdeki hangi kavimlerle izdüşümlerinin olduğu konusunda kesin bilgimiz yoktur. Hatta Alanlar ile şimdiki Osetlerin ilişkisi bile çok büyük tartışmaları barındırmaktadır. Yerliler olarak sayabileceğimiz Fin-Ugorların erken dönemdeki durumu hakkında ne bilgimiz, ne de ciddi varlık sergiledikleri konusunda bir ümidimiz vardır.³

² George Vernadsky, *A History of Russia 1: Ancient Russia*, New Haven, 1946, s.108-109.

³Bir istisna kaydı düşmek istiyorum. Herodotos'da geçen Argipai halkı (IV/23-26), Tomaschek'e göre tarihteki ilk Türk devletini kurmuştur. Bunu böyle alan ve yurtlarını Tanrı dağları bölgesine yerleştiren Togan, daha sonra burada ismi geçen Argın Türklerine dikkat çeker ve itiraz edilemeyecek bir köken önerisiyle "Argın Bay" biçimini sunar (Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s.26, 29. Herodot'taki kayıttan bir kavimden ziyade din adamları topluluğu oldukları anlaşılan bu insanlar, çevreden saygı

Başta Hunlar olarak doğudan gelen kimi kavimler hakkında kimilerince Eski Asyalı (Palaeoasiatic) sınıflamaları yapılmaktadır.⁴ Ancak bunları şimdilik sadece fikir hürriyetinden istifadeyle söylenmiş sözler olarak görmek durumundayız. Moğolların erken dönemde batıya hareketleri konusunda da cesaret verici ipuçları bulunmamaktadır. Hatta oldukça geç bir dönem olan Kıpçak çağında bile, Moğol, Mançu vs. oldukları iddia edilen Kay, Kun, Ölberli vs. kavimler karşımıza bütün kimlik vesikalarıyla Türk olarak çıkmakta, Uzakdoğulu kökenleri sadece ilk çıkış noktalarına dayandırılabilir.

Doğu Avrupa'ya erken dönemde doğudan gelen ırklar içinde en fazla ve neredeyse tek şans İranî topluluklara tanınmaktadır. Bunun tarihi temeli Kimmer-Saka-Sarmat dünyasında, nihayet Sarmatlığın uzantısı sayılan Alan-As birliğinde görülmektedir. Kimmerlerin İranî oluşu iddiası 'beyaz' olmalarına dayanır (Kafkas veya Fin-Ugor kavimleri ne renkti?). Yaygın Batılı bilime göre siyah veya sarı ırktan olmadıkları müddetçe bunun aksini söylemek sözkonusu değildir. Sakalar ve onlarla aynı dili konuştukları belirtilen Sarmatların kimliğini İranî bir asla bağlamak da aynı ölçüde zorlamalar içermektedir.⁵ Kendi haline bırakıldığı zaman ise bunlar eski Türk kimliği içinde yerlerini bulmaktadırlar. İranîlikleri konusunda en fazla delilin bulunduğu sözde Alan-As halkı ise ayrı bir muammadır. Öncelikle bu ikisini birbirinden ayırmamız gerekiyor, çünkü kaynaklar daima ayırıyorlar. Macaristan'daki *Yaş Sözlüğü* hariç tutulursa, Aslar kaynaklarda daima Türk olarak sınıflanıyorlar. Alanların dillerinden kalıp, tamamına yakını kişi adı olan kelimeler içinde ise Türkçe ile açıklanabilenler ezici çoğunluğu oluşturmak-

---

görüyorlardı ve kendilerine kimse dokunmazdı. Lakin Yunan tüccarların görüş ve faaliyet alanındaki bir sahada yaşayan insanları Tanrı dağlarına değil, Uralların berisine yerleştirmek gerekir. Esas gözden kaçan şey ise Herodot'un bu kimselerden sürekli "kel başlı" olarak bahsetmesidir. Adeta isimlerinin anlamını vermektedir. Üstelik bunu adetlerine değil, etnik kimliklerine vurgu esnasında söyler. Bu budun adının sonundaki *pai* kısmı açıkça Fin-Ugor 'baş' kelimesini gösterir (krş. Fince *pää*, Macarca *fej*). Bitirmiş olduğum ve bu yıl içinde yayınlamayı tasarladığım *Bey ile Büyücü: Avrasya'da Tanrı, Hükümdar, Devlet ve İktisat* adlı kitabımda bu Fin-Ugorca biçimlerin Türkçe *baş* eli aynı köke gittikleri ve Türkçe kelimenin de *bag > *bağ* > *bâ* biçiminden geldiği iddiasında bulundum. Ancak, söz konusu iddiayı bilim dünyasına sunmadan burada zikretmeyi uygun bulmuyorum. Eğer iddiamız doğru ise Argipai'lar Türk veya Fin-Ugor herhangi bir topluluktan olabilirler. Şimdilik ikincisinden görülüyorlar.

⁴ Peter B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş* (Çev. Osman Karatay), Ankara, 2002, s.47-48.

⁵ Hippokrates'e göre Sarmatlar Sakaların bir boyudur (İlhami Durmuş, *Sarmatlar*, Ankara, 1997, s.42); Herodotos ise bunların aynı dili konuştuklarını açıkça söyler (Herodotos, *Herodot Tarihi* (Çev.: Müntekim Ökmen), İstanbul, 1991, IV/117, s.223).

ta, buna karşılık İranî dilde açıklanabilen tatmin edici bir kelime neredeyse bulunmamaktadır.⁶ Burada Alanların Türk asıllı olduğu gibi aceleci ve peşin bir hükümden yana değilim.

Doğu Avrupa'daki İranî yer adları konusundaki çalışmalar da fazla semere vermemiştir.⁷ Keza Slav dillerindeki İranî ödünçlemeler. Hint-Avrupa ailesi içindeki birbirine en yakın iki dil topluluğunun birbirinden ödünçlemelerini çalışırken göstermemiz gereken temkin bir tarafa, ben Erken Slavca'da Türkçe ödünçlemelerin büyük bir yekûn oluşturmalarına mukabil, İranî ödünçlemelerin varlığının ciddiye bile alınamayacağını iddia ediyorum. Kaldı ki, Müslüman olmayan, hem de bir avuç Karaim vasıtasıyla pek çok Arapça kelime Litvanya ve Polonya'ya vardı ise ve burada Arap etnik etkisi kimsenin aklına gelmiyorsa, Doğu Avrupa'da rastladığımız birkaç İranî kelimeye de çok rahatlıkla aradaki kimi vasıtalara dayanan kültürel süreçlerin ürünü olarak bakabiliriz. Kısaca, Doğu Avrupa'da İranî asıllı kimseleri arama çabaları sonuçsuz kalmaya mahkûm gözüküyor.⁸

Türkler ise Doğu Avrupa'da her yerde her zaman vardılar. Saka ve Sarmat dünyaları içinde yoğun Türk varlığının yanında, eski kaynakların ısrarla Kimmerleri Bulgarlara bağlama çabalarını da eklersek,⁹ Kimmerler arasında bile Türklüğün izlerini sürmemiz, en azından bu ihtimali iyi değerlendirmemiz gerekiyor. Klasik kurama, yani Türklerin anayurdunun İç Asya'da olduğuna inanırsak, Doğu Avrupa Orta Asya'dan çıkış için en uygun yerdir ve en iyi şartları vaat eder. Bu yüzden, doğudan batıya göçün başladığı ilk günden itibaren buraya Türkler gelmiş olmak lazımdır. Bizim de bağlı olduğumuz ilk Türkleri veya Türklerin atalarını Hazar'ın batısında ve Ortadoğu'da arayan kurama göre ise, Kafkasların kuzeyindeki düzlük, M.Ö. 2000'lerde başlayıp kısa süren batıdan doğuya bir Hint-Avrupalı (Ari)

⁶ Alanlar hakkındaki tüm kaynakları derleyen Alemani, değerli çalışmasında Alanca isimlerin etimolojilerine büyük ağırlık vermiştir. Bkz. Agusti Alemani, *Sources on the Alans, A Critical Compilation*, Leiden-Boston-Köln, 2000.

⁷ Örneğin "The Iranian Names from the North Coast of the Black Sea" gibi kapsayıcı bir başlıkla bir makale yazan bu alanın önemli çabacılarından Ladislav Zgusta, sonuçta tek bir elin parmakla kadar dahi örnek getiremiyor ve o iddialı başlıktan sadece 4,5 sayfalık bir makale çıkıyor. Önergeleri de her türlü itiraza açıktır. Onun açısından konuyu daha acıklı hale getiren ise ilk paragrafta kendi kullandığı cümledir: (Özetle) "*Bölgedeki İranî yer isimleri aslında buradaki İran diliyle ilgili tek kaynağımızdır.*" Tek kaynak böyle ise, artık konuşacak fazla şey kalmıyor.

⁸ Karatay, *Hırvat Ulusunun Oluşumu*, özellikle ikinci bölümün ilk yarısı (s.59-92) bu alandaki tartışmaları içerir.

⁹ Bkz. Osman Karatay, *In Search of the Lost Tribe the Origins and Making of the Croation Nation*, Çorum, 2003, s.25-26.

selinin geçişi haricinde daima Türklerce yerleşilmiştir.

Kaynaklar her iki kurama göre de bölgede Hun öncesi yoğun bir Türk varlığına işaret ediyor. Bizzat Hun kelimesi II. yy'da Ptolemeus'ta (*Kounoi*)¹⁰ ve çağdaşı Dionisius Pariegetus'ta geçer.¹¹ Czeplédy'nin *Hiungnu*, *Hun* ve *Kun* kelimelerinin benzerliğinin aradaki sorunları ortadan kaldırmayacağı ifadesi¹² kendi başına bir sorunlar yumağıdır. Burada açıklanması gereken şey benzerliğin oluşu değil, olmayışıdır. Zira benzerlik açıktır. Herodotos'taki *Iyrkai*'nin¹³ açıklaması tartışma götürür ama Sarmatların çağdaşı Pompeius Mela ve Plinius Secundus'ta geçen *Tyrkae* budun adının Türk'e işaret ettiğine artık itiraz yoktur.¹⁴ Bu konudaki örnekleri bir düzineye kadar çıkartmak mümkündür ve eğer bir bölgede bir düzine Türkçe budun adı geçiyorsa artık bu konuda fazla konuşmaya gerek kalmaz. Konuyu Doğu Avrupa'da erken Türkler mecrasından çıkartmak için fazla örneklendiremiyorum, son iki tanesi ile iktifa edeceğim.

Ptolemeus'ta Orta İdil boyu halkları arasında *Savaroi* ve *Soubinoi* isimli topluluklar geçer.¹⁵ Birincisinin aynı bölgede iki yy sonra isimleri tekrar karşımıza çıkan Savar/Sabir, ikincisinin ise bugün Subın adıyla Kazak ve Başkurtlar arasında hala yaşayan Orta İdil'in eski yerlileri Sabanlar olduğu konusunda kuşku duyulamaz. Biz doğuda, Çin kaynaklarında Sabir arayıp bulamazken, Sabirler batıda durmaktadırlar. Eğer Ptolemeus gibi allame bir yeryazımcıyı değil de, Priskos gibi kuşların insanları kovaladığını yazan budala bir diplomatı kaynak alırsak, ne Sabir, ne Bulgar ne de başka bir meseleyi çözemeyiz.

Batı bozkırlarında Sabir, Saban, Türk, Hun, Ağaçeri gibi kavimlerin dolaşıp durduğu aynı günlerde, Don nehrinin aşağı boylarında Boranlar adlı bir kavmin de ismi geçer. Bunları Herodotos'ta geçen Hyperbore'lilerle¹⁶ ilişkilendirmek konusunda şimdilik delil yoktur ve bu aceleci bir girişim olur. Ancak aynı dönemde Batı Türkistan'daki *Dahae*'lerin bir kolu olan *Aparn*ların, Z.V. Togan'ın işaret ettiği gibi Baranlarla ilgili olması -zayıf bir

¹⁰ Togan, *a.g.e.*, s.162.

¹¹ Tarık Dostiyev, "Kafkasya'da Hunlar", *Türkler I* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s. 291.

¹² Károly Czeplédy, *Turan Kavimlerinin Göçü*, (Çev.: Günay Karaağaç), İstanbul, 1999, s. 97.

¹³ Herodotos, IV/22.

¹⁴ Denis Sinor, "(Kök) Türk İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yıkılışı", (Çev.: Talat Tekin), İstanbul, 1999, s.385.

¹⁵ Alemani, *a.g.e.*, s.99-100.

¹⁶ Herodotos, *a.g.e.*, 32-36.

ihtimalle- mümkündür.¹⁷

Orta Asya'da daha sonraki dönemlerde bu kelimeye pek çok defa ve çok şekilde rastlıyoruz. Örneğin, Buhara'dan 5 fersah ötedeki bir yerin ismi Barân'dır.¹⁸ Mısır'da Akşitler devletini kuran Tuguç'un atalarından biri Boran (kaynakta Furan) olarak geçer.¹⁹ Bilindiği üzere, bunlar Fergana kökenlidir. Bu yer ve kişi isimlerinin boy ismiyle alakasını bilmiyoruz, ancak başka örnekler hem soy, hem de boy olarak Baranların Orta Asya'da varlığını gösteriyor. Harezmsah sülalesi Memunîler erken İslam döneminde Gürgeç'te hüküm sürüyorlardı ve Baran boyundan idiler.²⁰ Cengiz Han yüksek ve itibarlı *biki* makamına Barin kabilesinin en yaşlı mensubunu getirmiştir.²¹ Türkistan'ın Moğol istilası sırasında Benaket'e yürüyen Moğol ordusu da Barinlerden oluşuyordu.²² İlhanlılar döneminde bunlar Moğol ordusuna büyük birlikler verip beyler çıkarırlardı.²³

Orta Asya'da Baran kabilesi, sonraki dönemlerde de çeşitli gelişmelerde yerini almıştır. Örneğin, XV. yy'ın ikinci yarısında, Yedisu'da yaşayan Barın boyunun emirleri gidip Kalmuklara ilhak olmuşlardır.²⁴ Bundan iki kuşak kadar sonra Moğul tiginini Reşit Han'ın Kalmuklara yaptığı akında öldürdüğü *Barın Talış* (belki de *Tayşi*) adlı emir²⁵ muhtemelen bu boydan gelmedir.

Bir Türkmen devleti kurmuş olan Karakoyunluların soy ismi Baranlı veya Barani olarak geçer. Bunların Orta Asya ile bağlantısı olması muhtemeldir. Faruk Sümer haliyle Oğuzlar arasında Baran etnik isminin olmadığını söyler.²⁶ Ancak bunun bir şahıs adına mı, uruğa mı işaret ettiği açık değildir.²⁷ Togan kesin ifadelerle bunları Sir Derya'nın kuzeyinden gelen Baranlara bağlar.²⁸ Azerbaycan'ın Osmanlı ve Safeviler arasında sürekli el

¹⁷ Togan, *a.g.e.*, s.47, 189.

¹⁸ Viladimir V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz.: Hakkı D. Yıldız), Ankara, 1990, s.128.

¹⁹ Gaybullah Babayar, "Göktürk Kağanlığı Döneminde Batı Türkistan Yönetimi", *Türkler II* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd), Ankara, 2002, s.109.

²⁰ Togan, *a.g.e.*, s.60, 189, 497.

²¹ Barthold, *a.g.e.*, s. 416.

²² Barthold, *a.g.e.*, s. 441.

²³ Togan, *a.g.e.*, s. 252.

²⁴ Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî, Geride Bıraktıklarımızın Hikayesi* (Çev.: Osman Karatay), İstanbul, 2006, s. 243.

²⁵ Mirza Haydar, *a.g.e.*, s. 544.

²⁶ Faruk Sümer, *Oğuzlar, Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İstanbul, 1999, s.86.

²⁷ İlhan Erdem-Mustafa Uyar, "Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", *Türkler VI* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s.861.

²⁸ Togan, *a.g.e.*, s.363

değiştirdiği dönemde, buradaki göçebe aşiretler arasında Baranı oymağının da ismi geçmektedir.²⁹ Tebriz'in Hitay nahiyesinde Baranlı isimli aşiret Avşar birliği içinde anılır.³⁰ Bunun bol miktarda koyunlu, keçili isimler kullanan Oğuzlar içinde, Baran kabilesinden bağımsız olarak ilgili hayvan isminin kullanımı olarak görülmesi mümkündür ve öne sürülebilir, ancak delili yoktur. 1990 yılında silahlı çatışmaların yaşandığı Barın köyü Doğu Türkistan'ın Aktu ilçesine bağlıdır.³¹ Bunu da sözkonusu boydan bağımsız olarak görmek mümkün olabilir.

Ayrıca Hindistan'da Kıpçak asıllı kölemenlerin hüküm sürdüğü dönemde, XIII. yy'da bir ıktı'nın adı Baran olarak geçmektedir.³² Bugün Özbekistan'da Barın boyu yaşamaktadır.³³ Her iki örnek de Kıpçak dünyasına aittir ve büyük ihtimalle İdil boylarına işaret ediyor olmalıdır. Zira Özbek Türklerinde kuzeyden gelen önemli bir Kıpçak bileşeni olduğu iyi bilinmektedir.

Kuzeybatı Türk dünyasında ise bu boyun ismi kesin ve açık hatlarla geçer. Kırım halkının dayandığı boylardan biri Barın'dır;³⁴ Kurat bunu Bargın olarak verir.³⁵ Nogayların bir boy adı Barın'dır.³⁶ Kasım Hanlığı Tatarlarında Barınlar geçer.³⁷ Geç Kıpçak döneminde Batı bozkırlarında isimleri geçen Berendiler de bunlara bağlanır. Bir sava göre Baranlı ismi Barandı haline gelmiştir, Berendiler de bunlardır.³⁸ Başkurlarda ise Barın boyu çok önemli bir yere sahip olmuştur. Katay topluluğunun bir alt boyudurlar; Tabınlar arasında da geçerler.³⁹

²⁹ Ali Sinan Bilgili, "Azerbaycan Türkmenleri Tarihi", *Türkler VII* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s.30.

³⁰ Bilgili, a.g.m., s.26.

³¹ Kaşgarlı Mahmut, "Uygur Türkleri Edebiyatı", *Türkler XX* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s. 314.

³² Salim Cönce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", *Türkler VIII* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s. 697.

³³ Nilüfer Avcı Işık, "Özbekistan Cumhuriyeti", *Türkler XIX* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s. 643.

³⁴ Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı", *Türkler VIII* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s. 489; Togan, a.g.e. s.363.

³⁵ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 2002, s. 217.

³⁶ Nesrin Güllüdağ, "Nogay Türkleri", *Türkler XX* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s. 556.

³⁷ İliya Zaitsev, "Kasım Hanlığı", *Türkler VIII* (Yay. Haz.: Kemal Çiçek vd.), Ankara, 2002, s. 469.

³⁸ Togan, a.g.e., s.190.

³⁹ Raim G. Kuzeyev, *İtil-Ural Türkleri* (Çev.: Arif Acaloğlu), İstanbul, 2005, s. 232, 260, 264, vd.

Bence bunları Ortaçağ'da İdil Bulgar içinde de görüyoruz. 921 yılında İdil Bulgar'ı ziyaret eden İbn Fadlan, burada yaşayan, Müslüman olan *brncâr* adlı 5000 kişilik bir topluluktan bahseder. Bunlar Hazar'daki Belencerlerle ilgili görülürler.⁴⁰ Hazar'da karşımıza çıkan Suvar/Sabir ve Barsil halklarının İdil Bulgar'da da görünmeleri, Belencerler ile Brncârlar arasındaki ilişkiyi ilk bakışta haklı bir zemine oturtur ve de bunların Hazar'ın güney kısmına İslam akınları sonucu yurtlarını terk ederek buralara geldiği şeklindeki kaynağı bulunmayan sava kurgusal bir zemin sağlayabilir. Ancak Suvarların o dönemdeki göçü tam tersine, Orta İdil'in doğusundan Hazar sahiline olmuştur. Aynıını Orta Asya kaynaklı Barsiller için de düşünebiliriz. Brncâr ise, pek âlâ içinde Orta ve Batı Avrasya bozkırlarının daimi ve yerli Türk halkı Baran/Barınları barındırabilir. Buraya bir temkin şerhi koymamız gerekmektedir.⁴¹

Kafesoğlu *Boran* ismini hal, tavır bildiren budun adlarından olarak açıklar.⁴² Sözkonusu kavim için Baran veya Boran'dan hangi biçimi esas almamız gerektiğine karar vermek zordur. Hemen belirtelim, eski Türkçe kayıtlarda bu kelimelerin ikisi de geçmemektedir. Yalnızca XIII. yy'dan bir Uygur belgesinde *Ked Boran* özel ismi geçer.⁴³ Şiddetli rüzgâr anlamındaki *boran*'ın Türkçe'de bir alıntı olması zordur. Zira hem yaklaşık bütün Türk dillerinde geçer, hem de buna kaynaklık edecek bir fiil kökü vardır.⁴⁴ Koç anlamındaki *baran*'ı İranî bir kelime saymak ise içinde acelecilik barındırır. Bu kelime Eski İran veya Avesta dilinde de geçmez. Buna karşılık özellikle kuzeydeki Türk lehçelerinde yaygın kullanımda olup, oradan Rusça'ya girmiştir.⁴⁵ Unutmayalım ki, eski Türkçe kayıtlarda geçmeyen pek çok sözcüğü biliyoruz ve Türkçenin öz malı olarak duruyorlar. Biçim her ne ise, bu ismi kullanan toplulukların tamamının Türk olduğu görülüyor. Türkleşmiş ifadesi son derece keyfi ve mesnetsiz bir tercihi yansıtır.

Baran kelimesini neden *barın* biçiminde gördüğümüze gelince, aynı bölgede gördüğümüz diğer paralel vakalar bunun şimdilik kaynağını açıklayamadığımız bir lehçe hadisesi olduğunu gösteriyor. Çok iyi bildiğimiz

⁴⁰ Golden, *a.g.e.*, s.211.

⁴¹ bkz. Karatay, "Kuzey Kafkaslardaki 'Vlëndur Bulgar' Halkı Üzerine", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı* (Yay. Haz: G. Gülsevin-M. Arıkan), İzmir, 2005.

⁴² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 2001, s.230.

⁴³ *Drevnetjurkskiy Slovar*, (Yay. Haz.: V.M. Nadelyaev-D.M. Nasilov-E.R.Tenişev-A.M.Şçerbak), Leningrad, 1969, s. 292.

⁴⁴ Şipova'nın sözlüğünde, Fasmer'in köken önerisine de dayanılarak, *Boran/Buran* Rusça'ya girmiş Türkçe sözcüklerden kabul edilir (*Slovar Turkizmov ve Ruskom Yazıke* (Yay. Haz.: E. N. Şipova), Alma-Ata, 1976, s. 95).

⁴⁵ *Slovar' Turkizmov ve Ruskom Yazıke*, s. 59-60.

Sabar/Subar/Suvar kavim adı batıdaki diğer pek çok kaynakta *Sabır* biçimini alıyor; 'ı'yı ifade edemeyen dillerdeki eserlerde biz bunu Sabir olarak okuyoruz. Aynı şekilde *Saban* kelimesi *Subın/Suvın* biçimini alıyor. Muhtemelen Batı Ukrayna'daki Varin kentinin ismi de aynı kurala tabi olarak *Barın* biçiminden gelmektedir.

Kısaca, *Baran* ve aynı kökten geldiği anlaşılan *Barın* etnik isimleri Avrasya'da daima Türk-Moğol dünyası içinde geçmektedir. İkinci biçimin Türklerin kuzey veya Kıpçak dünyasına münhasır kaldığı ve sonraki bir değişmeyi temsil ettiği söylenebilir. Göktürk çağında ismi geçmiyor gözükse de, hemen sonraki dönemdeki yaygınlığından dolayı, bu boyun önemli ve sayıca kalabalık bir topluluk olduğuna hükmedilebilir.

Cengiz Han'ın ilk faaliyetleri sırasında oynadıkları role ve yurtlarına bakıp, bunları Moğol olarak görmek mümkündür.⁴⁶ Kuzeyev de böyle düşünür ve daha sonra iki kola ayrıldıklarını, İdil boyları ve Yedisu'da (Başkurtlar ve Kırğızlar arasında) Türkleştiklerini söyler.⁴⁷ Ancak burada üç sorun karşımıza çıkmaktadır: Birincisi, Moğolistan'da dahi olsa, ilk dönem Moğol hadisatı içinde anılan, hatta Cengizli birliğine dâhil olan kavimlerin illa da Moğol asıllı olmaları gerekmez. Unutmayalım ki, başta Uygurlar olarak pek çok Türk boyu gönüllü olarak Moğol birliğine girmiş ve böylece Cengiz'in devletinin rengi daha baştan değişmiştir. Böylece farazi bir Türkleşmeden bahsetmeye gerek kalmaz. Hatta isimlerini bile *baramı* "koç" bir kenara atıp, tıpkı *Bayındır*, *Bayat* ve *Baydar* örneklerinde olduğu gibi, Türkçe *bar* "var, zengin" kelimesine *-in* budun ismi yapma eki ekleyerek açıklamak mümkündür. İkincisi, güneydeki Baran ve kuzeydeki Barın'ı birbirinden ayırmak için yeterli delilimiz yok. F. Sümer'in dediği gibi Oğuzların içinde böyle bir etnik isim geçmiyorsa, bu durum kuşkusuz onların doğudan, Oğuz dışı dünyadan geldiklerini gösterir. Bir diğer sebep de, yukarıda geçtiği üzere, Moğol istilasından önce Kıpçaklık içinde bu isme rastlanmasıdır.

Ama sonuçta Türk-Moğol dünyasına ait bir kavimden, topluluktan bahsediyoruz ve hiçbir yerde, hiçbir İranî niteliğe gönderme bulunmuyor. Trabzon'a saldıran Boranların da bunların erken dönem bir kopuntusu olması mümkündür. Zaten bundan birkaç yüzyıl sonra Batı Türkistan'da isimleri geçmektedir. Üstelik Moğolistan'daki anayurt hadisesi de tartışmaya

⁴⁶ Moğolların Gizli Tarihi'nde sözde köken bilgileri bile bulunmaktadır. Seferde ele geçirilip Bodonçar adlı bir Moğol ile evlendirilen bir kadının oğlu olan Ba'aridai'dan Ba'arınlar türemiştir *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev.: Ahmet Temir), Ankara, 1995, s.12.

⁴⁷ Kuzeyev, *a.g.e.*, s.282-283, 443.

açıktır ve Doğu bozkırları onlar açısından sonraki bir yurdu temsil ediyor da olabilir. Dolayısıyla, Hun öncesi dönemde bir Türk topluluğunun daha Avrupa sınırları içindeki, dahası Trabzon ilimizdeki faaliyetlerine şahit oluyoruz.

ABSTRACT

There seems in the III. century A.D. a warlike people called Boranoi, who then attacked onto Trabzon and its surroundings together with the Goths, used to live in the northeastern coastal region of the Black Sea. There is no more detail about this people, and thus we should compare them with later peoples with the same or similar names, which abundantly attest within the Kipchak entity of the Western steppes, the Oghuz and the Mongol unions. There are many historical reasons to relate them to those raiding the Trabzon region. This Turkish tribe, which was likely one of the old settlers of the Volga region, seems to have participated in the ethnic processes, firstly during the Kipchak expansion, and then the Mongolian invasions, and spreaded to various regions of Eurasia.

Key Words: Boran, Baran, Barin, the Kipchaks, the Mongols, East European Turks.